

Марія Кушнарьова,
канд. філос. наук,
стар. наук. співроб. інформаційно-аналітичного відділу ФПУ

КОРУПЦІЯ ТА ДЕРЖЗРАДА: БІЛЬШЕ, МЕНШЕ, ДОРІВНЮЄ?

Опубліковано: Кушнарьова М. Корупція та держзрада: більше, менше, дорівнює? // Діяльність Президента України в умовах російсько-української війни. 2023. Випуск 35 (79). С. 29-33.

24 лютого 2022 року наша країна опинилася у стані повномасштабної війни з ворогом, який переважає нас у чотири рази за кількістю населення, а про співвідношення економічних та фінансових ресурсів взагалі годі згадувати. Попри безпосередню екзистенційну загрозу, український народ зміг вистояти, вразивши світ своїм таким старомодним, як на наш час, пристрасним бажанням бути вільними. Але, як показують події останніх півтора років, у певної частини українців є ще одне пристрасне бажання – красти. «Найпрудкіші» громадяни вирішили, що Україна – це та сама «каламутна вода», в якій можна дуже легко «ловити найжирнішу рибу». Поодинокі повідомлення у ЗМІ у перші кілька місяців війни про те, що когось десь викрили на продажі якоїсь гуманітарної допомоги, змінилися новинами про масштабні справи з глобальним розмахом і такими самим сумами грошей про сумнозвісні яйця для ЗСУ, потім – про історію з куртками, вразили громадськість якісь дивні статки воєнкомів, з огляду на мобілізацію та її перебіг не могли не виникнути питання до роботи ВЛК, згодом ми дізналися про мільйони гривень, які розікрали на облаштуванні укриттів, закупівлях якихось дивовижних сковорідок, овочерізок та барабанів. Не можна не погодитися з мешканцем Запоріжжя Євгеном Чесноковим, котрий визнав: «у нас, на жаль, у простого українського народа два вороги: зовнішній – Росія та внутрішній. Внутрішній ще страшніший. Ви подивіться, який грабіж» ([Суспільне Новини](#)).

Як зауважила засновниця фонду «Спочатку справи» Марія Барабаш, переважно «влада боролася з корупцією різними веселими піар-акціями» ([Цензор.НЕТ](#)), сутність яких полягала у введенні в обіг яскравих слоганів («Бандитам – тюрми!», «чиновники не беруть, люди не дають», «весна прийде – будемо саджати» тощо).

За каденції Петра Порошенка Україна створила певні структури для викриття та покарання корупціонерів (НАБУ, САП). Структури є і вони працюють, але гучних вироків нема. Це погано впливає на здатність України захищатися, це справляє деморалізуючий вплив на українське суспільство, зрештою, це завдає збитків міжнародному іміджу України, а цей імідж для нас тепер украй важливий, адже ми надто залежимо від інших країн фінансово та через постачання зброї.

Тож не дивно, що тепер, під час війни, влада вчергове має боротися з корупцією, але підійшла до проблеми з дещо неочікуваного боку. Зокрема, 27 серпня Президент України Володимир Зеленський у інтерв'ю Наталії Мосейчук сказав: «Законодавству і законодавцю України буде запропоновано мої пропозиції щодо прирівняння корупції до державної зради на військовий час. Чи підтримає це законодавець – я не знаю, але я точно запропоную, (...). Ми повинні запроваджувати системні речі. (...). Я думаю, це буде серйозний інструмент для того, щоб навіть не думали... Але це не розстріл, це не сталінізм, це, якщо є докази, людина повинна бути за ґратами. ... Ми всі хочемо, щоб війна закінчилася швидше, але це для того, (треба, – ред.) щоб відповідний інструмент було задіяно якомога швидше і я думаю, що парламент це отримає у найближчий тиждень».

Можна припустити, що більшість пересічних громадян України відреагували на ідею Зеленського так, як мешканка Запоріжжя Любов Афанасенко: «Дуже добре. Я підтримую. Це ганьба! Сором! Увесь світ нам допомагає, а у нас тут сидять якісь і крадуть. У кого? У наших захисників! Я пенсіонерка. Віддаємо останні копійки, щоб підтримати наших. Це просто сором і ганьба для нашої країни. Соромно. Дуже соромно. Підтримую» ([Суспільне Новини](#)).

Саме такі висловлювання, під якими, мабуть, підписалася би переважна більшість населення України, дозволили експерту з менеджменту в урядовому і неурядовому секторах Олексію Буряченку зробити висновок про те, що на позицію президента вплинув запит українського суспільства на те, що під час війни боротьба з корупцією повинна бути пріоритетом. «Численні корупційні кейси, як, наприклад ситуація з одеським воєнкомом Борисовим, підривають національну безпеку, і це абсолютно очевидно. Тому військово-політичне керівництво не могло на це не реагувати, я розумію їх мотивацію» ([Цензор.НЕТ](#)).

Втім, частина журналістської та експертної спільноти поставилася до запропонованої новації стримано-негативно. «Дзеркало тижня» пише, що «спочатку ідея була такою: внести зміни до законодавства, згідно з яким усі корупційні кейси, які розслідуються у сфері національної безпеки та перевищують 24 мільйони гривень, мають розслідуватися Службою безпеки України. НАБУ пропонувалося залишити корупцію дрібніше за 24 мільйони». Наразі йдеться не про те, щоб відібрати у НАБУ право на проведення великих антикорупційних розслідувань, а про надання і СБУ права на їх проведення також ([Дзеркало тижня](#)). На думку голови антикорупційної організації State Watch Гліба Каневського, «розуміючи обурення суспільства цими всіма корупційними скандалами, Володимир Зеленський реагує у своєму стилі простих рішень – треба зробити жорсткішим покарання для корупціонерів, бо вони держзрадники. Тим часом юристи в його команді з Офісу президента очевидно намагаються використати це на свою користь – розмити відповідальність НАБУ та СБУ, а потім у ручному режимі диригувати корупційними справами» ([Deutsche Welle](#)). Як піар-акцію оцінює ідею голова громадської ради НАБУ Микола Савчук: «Це піар і версія “Весна прийде –

саджати будемо. 2.0.”. Тобто, перший раз не вдалось. Коли президент обіцяв перед виборами. Потім через рік він рапортував, що великої корупції в країні більше нема. Потім були корупційні скандали і треба було щось робити, то змінили Генерального прокурора» ([Перший західний](#)). Керівник Центру протидії корупції Віталій Шабунін зазначив, що СБУ буде розслідувати те саме, що і Національне антикорупційне бюро, а отже, отримає доступ до доказової бази. Шабунін також припускає, що внаслідок такої ініціативи влада отримає інструменти тиску на опонентів ([Дзеркало тижня](#)). Засновник та керуючий партнер юридичної компанії Legal Partner, голова Громадської організації «Спілка юристів Одеської області» Олександр Рябець вважає: «Така ініціатива може бути зручною для оточення президента, тому що у такому випадку корупційні злочини будуть розслідувати не відносно незалежні НАБУ та САП, як зараз, а Служба безпеки України. (...). Також незрозуміло, наскільки успішно правоохоронні органи будуть розслідувати факти саме великої корупції, про які зараз дуже часто пишуть журналісти». Популістичним вважає цей крок також Марія Барабаш. На її думку, «Президент відкуповується від хвилі гніву популізмом “давайте корупціонерів вважати державним зрадниками”. Так, давайте, а що зміниться? Питання не у формі, а у суті» ([Цензор.НЕТ](#)).

Свої застереження висловила віцепро голова делегації Європейського парламенту в Парламентському комітеті асоціації Україна-ЄС Віола фон Крамон: «Я занепокоєна останньою ініціативою президента Зеленського щодо боротьби з корупцією. Я розглядаю її як спробу позбавитися політичних опонентів. Вона спрямована не на посилення існуючих антикорупційних інституцій, як от НАБУ та САП, а на надання значних повноважень СБУ. Ми маємо уважно стежити за розвитком подій». Доповідач із питань України Міхаель Галер вважає «недоцільним під час війни перекладати відповідальність за боротьбу з корупцією з діючих інституцій, таких як НАБУ та САП, на СБУ шляхом перейменування корупції на державну зраду. З іншого боку, добре, що складність проблеми корупції під час війни визнається на рівні з державною зрадою, але долати цей виклик мають чинні вповноважені інституції», - сказав Галер ([Еспресо](#)). «Дуже поганою ідеєю» вважає прирівняння корупції до держзради Transparency International. «Подібні ініціативи – це більше про боротьбу з симптомами, а не з хворобою. Корупція – це державна зрада на метафоричному рівні, а не юридичному. Тому цей красивий лозунг вкрай складно впакувати в законодавство таким чином, щоб це не зламало довготривалу і комплексну боротьбу з корупцією в Україні загалом. Бо це системна проблема, яка не має «простих рішень», – йдеться у заяві організації ([Transparency International](#)).

Зеленський обіцяв подати законопроект за тиждень, але у Верховній Раді вже за три дні після його інтерв'ю зареєстрували законопроект щодо прирівняння корупції до держзради на воєнний час. Його автори – нардеп Дмитро Разумков та його об'єднання в Раді. Разумков пояснив: «Команда "Розумної політики" зареєструвала законопроект №9659, яким ми доповнюємо Кримінальний кодекс статтею 111-3 і прирівнюємо покарання за корупцію до

покарання за державну зраду на час воєнного стану. Корупціонерам світитиме 15 років за ґратами або довічне з конфіскацією майна». Разумков заявив, що справами будуть займатися НАБУ, САП і Вищий антикорупційний суд, а не СБУ. Нардеп заявив, що у законопроекті передбачено, що до відповідальності можна буде притягнути кожного топ-посадовця і чиновника середньої ланки. Зокрема, нардепа, прем'єра, урядовця, Офіс президента і самого президента. Народний депутат від «Голосу» Ярослав Железняк зазначив, що законопроект від Разумкова щодо цього питання є першим зарєстрованим у Раді, тому за регламентом президентський буде розглядатися як альтернативний і тільки протягом 14-ти днів після закону від нардепів ([Українська правда](#)).

Журналісти Forbes пишуть, що отримали інформацію, яка проливає світло на поки що не поданий до парламенту президентський проект. Основний мотив змін до антикорупційного законодавства – радикально збільшити можливі ризики не лише для посадовців, що отримують хабар, а й для громадян, які дають його. Серед ключових нововведень – посилення відповідальності до 15 років (на рівні зі злочинами за статтею «держзрада») та відсутність опції внесення застави для фігурантів подібних справ, повідомив заступник голови антикорупційного комітету Верховної Ради Ярослав Юрчишин. Не менш суттєве – підслідність таких кейсів. Перша версія законопроекту передбачала, що справи щодо корупції, яка призвела до збитків на суму понад 24 млн грн, розслідуватиме не НАБУ, а СБУ, повідомили виданню два співрозмовники в антикорупційних органах та ВР. Інша ітерація закону мала інакшу концепцію: справи мають право розслідувати як НАБУ, так і СБУ, але остання могла б отримувати їх за рішенням генпрокурора. Обидва варіанти посилюють роль СБУ у розслідуваннях корупції, адже, за приблизними оцінками експертів, справи, фігуранти яких призвели до збитків понад 24 млн грн, – це 80% усіх справ, які розслідує НАБУ. Також існує третій сценарій можливого закону, який передбачає виключно посилення відповідальності до рівня державної зради, тобто до 15 років з конфіскацією майна, підслідність при цьому залишиться за НАБУ та САП, пояснює Юрчишин. «Не виключено, що для цієї категорії справ скасують можливість внесення застави», – зазначає він. Це підтверджує і нардеп з керівництва президентської фракції. Зміни діятимуть на час воєнного стану ([Forbes.ua](#)).

Втім, поки Президент проект не подав, робити висновки складно. Експерти вважають, що в будь-якому разі знищити корупцію одним законом важко. «Українська влада дуже часто намагається вирішити проблему одним махом, однією кнопкою, одним рішенням. Так не буває. Так не може бути. Тобто корупція настільки серйозна проблема, що президентським законопроектом її не вирішиш. Навіть враховуючи, що ймовірність прийняття законопроекту, який буде ініційований, є на сьогодні надзвичайно великою», – каже політолог Олексій Кошель ([Кореспондент.net](#)). Інвестиційний банкір Сергій Фурса обстоює схожу думку: «Чи є просте рішення для боротьби з корупцією? На жаль, ні. Є тільки довгий шлях» ([NV](#)). Виконавча директорка Центру протидії корупції Дар'я Каленюк нагадує й про інші важливі рішення, які потрібно прийняти депутатам. «Це повернення електронного

декларування, відкрий доступ до нього для всіх громадян, посилення незалежності САП (створення окремої юридичної особи), створення незалежної експертної установи при НАБУ, яка зможе швидко та неупереджено підтверджувати або спростовувати наявність шкоди в рамках кримінальних проваджень. Є цілий ряд нудних інструментів, які дуже давно підвисли в парламенті, за які ніхто не береться, бо вони будуть каральним мечем проти топкорупції, зокрема народних депутатів», - підсумувала діячка ([Еспресо](#)).

Експерти наполягають на необхідності системного підходу до боротьби з корупцією, на тому, що ця боротьба повинна мати поступальний, комплексний характер. З цим важко не погодитися. Але так само важко не погодитися з думкою юриста Олексія Буряченка про те, що «якщо в результаті корупційних дій зривається мобілізація, то це справді державна зрада» ([Цензор.НЕТ](#)). Зрештою, військовий стан недаремно відрізняється від звичайного, оскільки передбачає цілу низку обмежень, а екзистенційна загроза існуванню України, на жаль, не зникла.